MITROPOLIA OLTENIEI

REVISTA

ARHIEPISCOPIEI CRAIOVEI,
ARHIEPISCOPIEI RÂMNICULUI,
EPISCOPIEI SEVERINULUI ȘI STREHAIEI,
EPISCOPIEI SLATINEI ȘI ROMANAȚILOR
ȘI
A FACULTĂȚII DE TEOLOGIE - CRAIOVA

ANUL LXXVI (909-912), NR. 9-12, SEPTEMBRIE-DECEMBRIE, 2024

EDITURA MITROPOLIA OLTENIEI
CRAIOVA
ISSN 1013-4239

Cuvântarea Sf. Apostol Pavel în Areopagul din Atena – model al dialogului interreligios

Pr. Conf. Univ. Dr. Adrian BOLDIŞOR[1]

Cuvinte cheie: *Sf. Pavel, dialog, Atena, Sf. Evanghelie, cultură, inculturaţie*
Keywords: *St. Paul, dialogue, Athens, Holy Gospel, culture, inculturation*

***Fapte* 17, 16-34**

„Iar în Atena, pe când Pavel îi aştepta, duhul lui se îndârjea în el văzând că cetatea este plină de idoli. Deci discuta în sinagogă cu iudeii şi cu cei credincioşi, şi în piaţă, în fiecare zi, cu cei care erau de faţă. Iar unii dintre filosofii epicurei şi stoici discutau cu el, şi unii ziceau: Ce voieşte oare să ne spună acest semănător de cuvinte? Iar alţii ziceau: Se pare că este vestitor de dumnezei străini, fiindcă binevesteşte pe Iisus şi învierea. Şi luându-l cu ei, l-au dus în Areopag, zicând: Putem să cunoaştem şi noi ce este această învăţătură nouă, grăită de tine? Căci tu aduci la auzul nostru lucruri străine. Voim deci să ştim ce vor să fie acestea. Toţi atenienii şi străinii care locuiau acolo nu-şi petreceau timpul decât spunând sau auzind ceva. Şi Pavel, stând în mijlocul Areopagului, a zis: Bărbaţi atenieni, în toate vă văd că sunteţi foarte evlavioşi. Căci străbătând cetatea voastră şi privind locurile voastre de închinare, am aflat şi un altar pe care era scris: «Dumnezeului necunoscut». Deci pe Cel pe Care voi, necunoscându-L, Îl cinstiţi, pe Acesta Îl vestesc eu vouă. Dumnezeu, Care a făcut lumea şi toate cele ce sunt în ea, Acesta fiind Domnul cerului şi al pământului, nu locuieşte în temple făcute de mâini, nici nu este slujit de mâini omeneşti, ca şi cum ar avea nevoie de ceva, El dând tuturor viaţă şi suflare şi toate. Şi a făcut dintr-un sânge tot neamul omenesc, ca să locuiască peste toată faţa pământului, aşezând vremile cele de mai înainte rânduite şi hotarele locuirii lor, ca ei să caute pe Dumnezeu, doar L-ar pipăi şi L-ar găsi, deşi nu e departe de fiecare dintre noi. Căci în El trăim şi ne mişcăm şi suntem, precum au zis şi unii dintre poeţii voştri: căci al Lui neam şi suntem. Fiind deci neamul lui Dumnezeu, nu trebuie să socotim că Dumnezeirea este asemenea aurului sau argintului sau pietrei cioplite de meşteşugul şi de iscusinţa omului. Dar Dumnezeu, trecând cu vederea veacurile neştiinţei, vesteşte acum oamenilor ca toţi, de pretutindeni, să se pocăiască, pentru că a hotărât o zi în care va să judece lumea întru dreptate, prin Bărbatul pe care L-a rânduit, dăruind tuturor încredinţare prin Învierea Lui din morţi. Şi auzind despre învierea morţilor, unii l-au luat în râs, iar alţii i-au zis: Te vom asculta despre aceasta şi altă dată. Astfel Pavel a ieşit din mijlocul lor. Iar unii bărbaţi, alipindu-se de el, au crezut, între care şi Dionisie Areopagitul şi o femeie cu numele Damaris, şi alţii împreună cu ei”.

Sf. Apostol Pavel în Atena

Prezenţa Sf. Pavel în Atena face parte din a doua călătorie misionară a Apostolului neamurilor. În vara anului 50 d.Hr. Sf. Pavel ajunge în Europa, activitatea sa desfăşurându-se în oraşele Macedoniei, Filipi şi

---

[1] Universitatea din Craiova, Facultatea de Teologie Ortodoxă.

Tesalonic.[2] Deşi plecase din aceste ţinuturi în urma unor evenimente neplăcute, predica Apostolului a adus roade bogate. Alături de puţini credincioşi el porneşte pe mare spre Atena. Sf. Pavel se opreşte într-un port din apropiere şi, pe drumul unde erau construite numeroase temple şi altare păgâne, se îndreaptă spre cunoscuta cetate grecească. Cei care îl însoţeau s-au întors cu sarcina de a-i trimite pe Sila şi Timotei.

În acea vreme de început a răspândirii creştinismului, Atena nu mai avea gloria din trecut, rămânând însă în mentalul colectiv drept o cetate foarte importantă mai ales din punct de vedere cultural. „Pentru Sf. Luca, Atena reprezintă capitala simbolică a culturii, un oraş important pentru răspândirea Evangheliei: este întâlnirea cu lumea culturii. Nu este o întâmplare faptul că Sf. Luca îi atribuie Sfântului Pavel o cuvântare ţinută în prestigiosul Areopag, în faţa elitelor ateniene, a filosofilor care aparţineau celor două şcoli mai cunoscute: epicureii şi stoicii”.[3] Chiar dacă filosofia greacă era în decadenţă, Atena era locul unde orice dascăl dorea să ajungă pentru a-şi prezenta învăţătura. „Niciun călător venind din Tars şi având pretenţii intelectuale nu putea călători în Grecia fără a se duce la Atena”.[4]

Cetatea era plină de idoli, constatare pe care Sf. Pavel a făcut-o încă de la venirea sa. Apostolul a avut două locuri ale activităţii misionare: sinagoga, unde a predicat iudeilor şi prozeliţilor, şi piaţa publică sau agora, unde a propovăduit păgânilor pe care îi întâlnea. Areopagul rămânea în afara intenţiilor sale.

Centrul unde se desfăşura viaţa intelectuală şi politică din Atena era agora sau piaţa publică. Avea şi numele de „piaţa zeilor” deoarece aici erau multe temple. Se mai construise şi o agora nouă, romană, locul obişnuit de întâlnire al filosofilor. În piaţa publică Sf. Pavel s-a confruntat cu filosofii epicurei şi stoici. Primii erau exponenţii şcolii filosofice întemeiate de Epicur, în timp ce stoicii erau exponenţii şcolii întemeiate de Zenon. Înainte de piaţa publică din Atena, Sf. Pavel cunoscuse piaţa publică din Filipi unde a fost adus ca acuzat.[5]

După activitatea sa din agora, Sf. Pavel a fost numit „semănător de cuvinte” şi „vestitor de dumnezei străini”, prima apreciere aparţinând epicureilor, iar cea de a doua stoicilor. Unii exegeţi cred că filosofii atenieni nu puteau folosi un astfel de limbaj, acesta aparţinând de obicei poporului.

---

[2] *Fapte* 16-17.

[3] Lect. Dr. CONSTANTIN PREDA, *Propovăduirea apostolică. Structuri retorice în Faptele Apostolilor*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2005, p 235.

[4] MARIE-FRANÇOISE BASLEZ, *Sfântul Pavel*, traducere de Anca-Maria Christodorescu, Ed. Compania, Bucureşti, 2001, p. 132.

[5] *Fapte* 16, 19.

Singura indicaţie cu privire la conţinutul predicii din agora era că Sf. Pavel „binevestea pe Iisus şi învierea”. Faptul că atenienii afirmau că a adus zei străini în cetate era o acuzaţie foarte gravă, un prejudiciu adus religiei oficiale, o crimă ce se pedepsea cu moartea. În istorie, acestea acuzaţii au fost aduse lui Anaxagora, Protagora şi Socrate. „Introducerea zeilor străini în Atena periclita religia statului sau, sub formă religioasă, se putea face propagandă politică subversivă. Oricum ar fi, locuitorii cetăţii aveau dreptul şi totdeauna erau gata să intervină cu hotărâre”.[6] Sf. Pavel a fost dus în Areopag pentru a-şi expune învăţătura deoarece se considera că activitatea sa era o crimă cu caracter religios.

Areopagul se afla la poalele Acropolelui, fiind numele unei coline stâncoase unde era Templul lui Ares.[7] Se găsea aici un tribunal diferit de cel din agora, unde se judecau crimele. Deoarece acestea aveau caracter religios, Areopagul a devenit un adevărat tribunal religios. Judecăţile aveau loc în aer liber pentru a nu întina locul considerat sfânt. Lângă Areopag erau zeiţele răzbunării care vegheau la împărţirea corectă a dreptăţii. La început şedinţele se ţineau în ultimele trei zile din fiecare lună, ajungând cu timpul să fie ţinute în fiecare zi. Începând cu anul 462 î.d.Hr. atribuţiile Areopagului au fost limitate doar la chestiuni religioase şi morale, crimele trecând în competenţa altor tribunale.

În timpul romanilor, Areopagul avea mai multe atribuţii asupra legilor, moravurilor şi educaţiei publice. Unii cercetători cred că Sf. Pavel a fost dus înaintea tribunalului Areopagului, în timp ce alţii au susţinut că expresia nu se referă la judecată, ci la locul unde îşi avea sediul tribunalul. Din relatarea Sf. Luca nu se desprinde ideea că în cazul Sf. Pavel ar fi vorba despre un proces, nici despre o acuzaţie în scris sau denunţare formală. Este amintită doar cuvântarea ţinută de Sf. Pavel în Areopag, la cererea celor prezenţi, lucru care se desprinde şi din finalul relatării.

Sf. Pavel a fost adus în faţa Areopagului pentru a da socoteală de faptul că propovăduise zei străini, cuvântul cheie al episodului fiind „străini”. În aceste condiţii, cei din Areopag se situau pe poziţii de superioritate. „În întrebarea adresată Sfântului Pavel noi nu vedem o dorinţă sinceră a areopagiţilor de a cunoaşte adevărul; ei căutau mai mult o mărturie

[6] Patriarhul IUSTIN, *Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 2003, pp. 143-144.

[7] „Ares era zeul războiului, expresia furiei şi a violenţei. Era singurul copil al cuplului Zeus şi Hera. Dacă Atena era zeiţa înţelepciunii şi a războiului, Ares iubea lupta şi omuciderea, indiferent de scop. Se pare că a fost un demon al morţii, fiind adorat mai ales în Tracia. Lui Ares îi era închinat Areopagul din Atena, care îi purta şi numele, fără a fi însă un loc de cult al său” (ADRIAN BOLDIŞOR, *Istoria religiilor. Religiile antice*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015, p. 239).

directă de vinovăţie a Apostolului şi, în acelaşi timp, un prilej pentru a-şi satisface curiozitatea lor fără margini de a auzi lucruri noi. Sfântului Apostol Pavel i se oferă însă ocazia unică de a binevesti pe adevăratul Dumnezeu în incinta celei mai înalte instituţii ateniene, împotriva politeismului şi antropomorfismului păgân, împotriva ateismului epicureilor şi panteismului stoicilor".[8]

Elementul principal care a stârnit în mod deosebit uimirea atenienilor a fost afirmaţia că Iisus Hristos a fost răstignit de iudei şi apoi a înviat din morţi. De aici urmează şi porunca ca Apostol să facă o expunere a doctrinei. În Areopag nu mai erau epicureii sau stoicii cu care discutase în agora, ci membrii unei instituţii publice. Aici, atenienii stăteau în semicerc, iar Sf. Pavel în picioare, pe lespedea celui acuzat. Această imagine „întregeşte un tablou splendid, cu înfăţişarea sa exotică. Sub cerul atic, al cărui farmec este neîntrecut, arta se luase la întrecere cu natura pentru a împodobi centrul Atenei. Plin de majestate, sus, spre Răsărit, se înalţă Acropolul, cu frumoasele sale temple de marmoră albă; jos, spre Apus, locaşurile tuturor zeilor, nenumărate statui, altare şi diferite alte edificii publice se îngrămădeau în agora. La poalele Areopagului, Eumenidele, din templul lor, vegheau neîncetat la împărţirea dreptăţii; îngrozind pe ucigaşi, ele inspirau încredere deplină celor nevinovaţi".[9]

La începutul cuvântului său, Apostolul foloseşte o expresie obişnuită: „Bărbaţi atenieni". Deşi era împotriva idolatriei, Sf. Pavel se raportează la sentimentele religioase ale atenienilor pe care îi numeşte „foarte evlavioşi".

Sf. Pavel aminteşte de un lucru pe care îl ştiau toţi: „Dumnezeul necunoscut". După ce petrecuse în cetate o perioadă de timp, el le vorbeşte celor prezenţi despre locurile lor de închinare. Exista un altar al „Dumnezeului necunoscut" pe drumul spre Atena pe care Sf. Pavel putea să-l vadă când a sosit dinspre Macedonia. Se poate să fi existat un astfel de loc de închinare şi în Atena. Unii cercetători au interpretat la plural expresia, vorbind despre „zei necunoscuţi".

Zeul necunoscut despre care vorbeşte Sf. Pavel face parte dintre zeii poporului,[10] ideea ridicării unui altar pentru acesta fiind politeistă. Nu se

---

[8] Patriarhul IUSTIN, *op. cit.*, pp. 172-173.

[9] IBIDEM, p. 178.

[10] „Raportul dintre Dumnezeul necunoscut al filosofilor şi zeii necunoscuţi ai mulţimii este identic cu raportul dintre Dumnezeul unic al filosofiei şi zeii cunoscuţi ai poporului. Şi, după cum Dumnezeul unic, conceput de marii filosofi, n-a fost niciodată adorat de popor ca ceilalţi zei, tot astfel nici Dumnezeul necunoscut al filosofiei n-a constituit un obiect al cultului religios, ci numai al speculaţiilor metafizice. Aşadar, cultul zeilor necunoscuţi, care aparţin religiei poporului, nu trebuie pus în legătură cu ideea filosofică de Dumnezeu

poate face o apropierea între acest zeu şi Dumnezeul Preaînalt. Religia Dumnezeului Preaînalt era venită odată cu cultele orientale, probabil sub influenţa iudeilor, nefiind însă populară în Grecia. Nu era o religie monoteistă, ci o concepţie politeistă orientală prin care se recunoştea că un zeu este superior celorlalţi, aceasta fiind o formă de henoteism. Altarul zeului de la Atena nu avea nicio legătură cu acesta. Şi Roma a avut zeii săi necunoscuţi, aceştia găsindu-se şi în religiile orientale. „Se poate acum afirma că noţiunea de zei necunoscuţi nu este proprie religiei grecilor. Cultul lor pare să fi fost general, în antichitate, în toate religiile politeiste. Astăzi nu se poate stabili religia, în care acest cult a luat fiinţă, pentru prima dată”.[11]

Sf. Pavel stabileşte o anumită legătură între zeul de aici şi Dumnezeu adevărat.[12] El arată că nu introduce zei noi în cetate, învăţătura sa întărind adevărul din sufletul atenienilor. Nu-i învinuieşte pentru credinţele lor politeiste, ci evidenţiază un sentiment religios profund al acestora. Însă Sf. Pavel nu identifică zeul cel necunoscut cu Dumnezeul pe care Îl propovăduieşte el. Cuvintele sale reprezintă doar o trecere spre cuvântarea propriu-zisă, Apostolul vestind pe adevăratul Dumnezeu. „Mare orator, Apostolul Pavel îşi întemeiază totdeauna afirmaţiile pe argumente sau mărturii care prezintă valoare în ochii ascultătorilor. Vorbind iudeilor, Pavel îşi începe cuvântările sale cu texte din Sfânta Scriptură; adresându-se grecilor, el aminteşte de opera divină, de creaturile lui Dumnezeu. În faţa iudeilor, se întemeiază pe revelaţia din istoria sfântă; grecilor le propune spre mărturie glasul conştiinţei”.[13] Nu se prezintă ca duşman al credinţelor atenienilor, subliniind puncte de contact între învăţătura creştină şi religia greacă: existenţa unui Dumnezeu pe care Îl adoră toată lumea, fără însă a-L identifică pe Dumnezeul său cu un oricare zeu al grecilor. Pornind de la o inscripţie grecească, Apostolul subliniază necunoaşterea atenienilor referitoare la adevărata Divinitate. Prin urmare, „această lipsă de cunoştinţe

---

necunoscut, ci cu cultul zeilor cunoscuţi. Căci, în realitate aceştia nu se deosebesc de ceilalţi zei, decât prin aceea că în închipuirea poporului nu se ştie nimic despre ei, în afară de faptul că există şi exercită influenţă asupra naturii şi asupra oamenilor” (IBIDEM, pp. 204-205).

[11] IBIDEM, p. 222.

[12] „Operând o uşoară modificare («dumnezeii» necunoscuţi devin «dumnezeul» necunoscut!), Pavel foloseşte această observaţie pentru a introduce monoteismul creştin” (MARIE-FRANÇOISE BASLEZ, *op. cit.*, p. 133).

[13] Patriarhul IUSTIN, *op. cit.*, p. 225. „Dacă pentru a câştiga pe iudei, Apostolul Pavel s-a purtat ca un iudeu, în cuvântarea din Areopag vorbeşte păgânilor aproape ca un păgân. Arată atâta îngăduinţă şi lărgime de vederi, încât în Palestina ar fi îngrozit pe evrei; cuvântarea sa are însă frumuseţea aceea clasică desăvârşită, care putea fermeca chiar pe atenieni” (IBIDEM, p. 328).

religioase caută el să o plinească".[14]

În cele din urmă, proclamându-L pe „Dumnezeul cel necunoscut", predica Sf. Pavel prezenta o triplă critică a religiozităţii păgâne la fel cum era formulată şi din partea unei elite greceşti din acea vreme: temple (v. 24), sacrificii (v. 25) şi idoli (v. 29).[15]

Sf. Pavel afirmă că lumea este creată de Dumnezeu, Stăpânul tuturor, învăţătură străină atenienilor. Dumnezeu nu locuieşte în temple făcute de mâini omeneşti. Nici grecii nu mărgineau zeii în temple, deoarece acestea adăposteau doar statuia zeului. Dumnezeu nu are nevoie de nimic pentru că El le dă tuturor toate. Apostolul insistă asupra creaţiei omului din pronia divină. Acest lucru atestă existenţa unui singur Dumnezeu pornind de la unitatea neamului omenesc. Prin creaţie, toţi oamenii sunt egali, învăţătură opusă părerii grecilor ce se considerau superiori. De asemenea, era şi împotriva stoicilor şi epicureilor ce credeau că Dumnezeu nu vrea să poarte de grijă oamenilor. Sf. Pavel aduce în discuţie cunoaşterea lui Dumnezeu, una dintre problemele esenţiale ale filosofiei greceşti. El scoate în evidenţă calea naturală a acestei cunoaşteri.

Apostolul respinge acuzaţiile de inovator religios, fapt pentru care a fost adus în Areopag. El foloseşte citate din scriitorii greci, ceea ce dovedeşte faptul că avea cultură greacă şi că a înţeles situaţia în care se afla.[16] În cuvântarea sa, Sf. Pavel accentuează mai mult apropierile decât diferenţele faţă de credinţele grecilor.[17]

---

[14] IBIDEM, p. 226.

[15] *Introducere şi comentariu la Sfânta Scriptură*, Volumul VIII, Coordonatori ai ediţiei engleze: Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, traducere şi prelucrare pentru limba română: P. Dumitru Groşan, Ed. Galaxia Gutenberg, Bucureşti, 2007, p. 645.

[16] „Incontestabil, aceasta este mai mult o expunere doctrinală, decât o apologie propriu-zisă. Totuşi, citind-o cu atenţie, se poate constata că Apostolul pare preocupat, fără încetare, de a respinge acuzaţia ce i se aducea că ar periclita religia oficială. El începe să vorbească, făcând elogiul religiozităţii atenienilor. Aluzia la templul zeului necunoscut şi îndeosebi citatele din scrierile poeţilor greci sunt menite să dovedească areopagiţilor că doctrina sa nu este absolut nouă" (Patriarhul IUSTIN, *op. cit.*, pp. 166-167). Unii comentatori susţin ideea că întreaga cuvântare din Areopag este a lui „Pavel al lui Luca" şi este în spiritul gândirii lui Epimenides, care este amintit în *Fapte* 17, 28 (CLARE K. ROTHSCHILD, *Paul in Athens. The Popular Religious Context of Acts 17*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2014, p. 139).

[17] CLARE K. ROTHSCHILD, *op. cit.*, p. 80. Aceeaşi strategie o foloseşte Sf. Pavel şi în I *Corinteni* 9, 19-23: „Căci deşi sunt liber faţă de toţi, m-am făcut rob tuturor, ca să dobândesc pe cei mai mulţi; cu iudeii am fost ca un iudeu, ca să dobândesc pe iudei; cu cei de sub Lege, ca unul sub Lege, deşi eu nu sunt sub Lege, ca să dobândesc pe cei ce sunt sub Lege; cu cei ce n-au Legea, m-am făcut ca unul fără lege, deşi nu sunt fără legea lui Dumnezeu, ci având legea lui Hristos, ca să dobândesc pe cei ce n-au Legea; cu cei slabi m-am

Pentru a combate ideile păgâne despre idoli, Sf. Pavel foloseşte un argument logic, pornind de la deosebirea dintre Divinitate şi creaţie. Dumnezeu nu este asemănător aurului, argintului sau pietrei. El vrea schimbarea credinţelor tuturor oamenilor, în sensul renunţării la convingerile păgâne. În aceste condiţii, cuvântul lui Dumnezeu se adresează întregului neam omenesc.

Apostolul arată motivul pentru care Dumnezeu le cere tuturor să se îndrepteze. El vorbeşte despre Învierea Mântuitorului din morţi, garanţia învierii tuturor. Acestea sunt ultimele cuvinte ale Sf. Pavel. La început, cei din Areopag l-au ascultat cu atenţie. „Încetul cu încetul, ei şi-au dat seamă că Pavel merge pe o cale cu totul deosebită de aceea pe care o urmau ei. Nemulţumirea lor se mărea, pe măsură ce Apostolul intra, tot mai adânc, în expunerea adevărurilor de credinţă ale religiei creştine. În momentul în care începuse să vorbească despre Învierea Mântuitorului din morţi, areopagiţii, pierzându-şi răbdarea, l-au întrerupt. Apostolul Pavel se vede silit să încheie vorbirea sa, mai înainte de a fi avut vreme să pronunţe numele lui Iisus Hristos”.[18]

Stoicismul şi epicurismul considerau absurdă învăţătura despre moarte şi înviere. Cu toate că unii filosofi greci credeau în nemurirea sufletului, nimeni nu formulase doctrina învierii morţilor. Deşi pare că respingerea Sf. Pavel din Areopag este doar o amânare, Sf. Luca nu mai menţionează o altă apariţie a Apostolului. Astfel că dezbaterea se încheie fără formularea unei sentinţe. „În cuvântarea sa, Pavel se arată preocupat mai mult de a vesti Evanghelia creştină în faţa Areopagitului, decât a se apăra de învinuirea ce i se aducea. Dar nu izbuteşte să răscolească inimile atenienilor păgâni. Areopagiţii îl ascultau cu indiferenţă. Pe de altă parte, ei nu uitaseră că în acel moment îndeplineau funcţia lor de judecători. Văzând în Apostol un acuzat obişnuit, membrii Areopagitului sunt atraşi de latura juridică a procesului”.[19]

Urmărind întreaga cuvântare a Sf. Pavel din Areopag se poate face o schemă a felului în care este structurată. Apostolul îşi începe discursul cu o viziune stoică asupra lui Dumnezeu, ca un creator binefăcător şi imanent. Urmează căutarea lui Dumnezeu, care nu este departe de noi. Atacă idolatria asemenea unora dintre filosofi. Urmează îndemnul la pocăinţă. Continuă cu argumentarea Judecăţii de Apoi care va fi făcută de Cel Ce a înviat din

---

făcut slab, ca pe cei slabi să-i dobândesc; tuturor toate m-am făcut, ca, în orice chip să mântuiesc pe unii. Dar toate le fac pentru Evanghelie, ca să fiu părtaş la ea”.

[18] Patriarhul IUSTIN, *op. cit.*, p. 290.

[19] IBIDEM, p. 294. „Discursului nu-i urmează nicio sentinţă: natura sa e de dispută doctă, nu de apărare judiciară” (*Introducere şi comentariu la Sfânta Scriptură*, Volumul VIII, p. 646).

morţi. Aşa se termină cuvântarea. Publicul era familiarizat cu toate aceste învăţături, mai puţin cu învierea. Dacă grecii credeau oarecum în nemurirea sufletului, despre învierea trupului nici nu se punea problema.[20]

Cuvântarea Sf. Pavel în Areopag, prima expunere creştină în faţa lumii culte păgâne,[21] se distinge printr-o doctrină înaltă, printr-o prezentare deosebită şi printr-o formă literară plăcută. Pornind de la o idee mai puţin cunoscută în politeism (Dumnezeu cel necunoscut), Sf. Pavel vorbeşte despre adevăratul Dumnezeu. După expunerea teologiei şi antropologiei creştine, este enunţată învăţătura hristologică. Apostolul este întrerupt atunci când vorbeşte despre Învierea Mântuitorului, semn că atenienii nu erau pregătiţi pentru primirea Evangheliei. Sf. Pavel s-a folosit în predica sa atât de învăţături din iudaism, cât şi de idei filosofice ale timpului său. Astfel că „la religia cea mai înaltă a lumii antice, el adaugă filosofia cea mai nobilă a vremii sale. Ideile eterne ale Vechiului Testament, propovăduite atenienilor, apar ca reminiscenţe ale structurii sufleteşti şi apartenenţei naţionale a lui Pavel, instruit la Ierusalim în Legea Veche şi identificat cu aspiraţiile superioare ale poporului său; forma literară grecească, terminologia şi ideile filosofice din cuvântarea sa arată nivelul cultural ridicat al vorbitorului, precum şi neîntrecuta lui putere de acomodare la mediu; zelul evanghelic şi fondul creştin al predicii din Atena ne înfăţişează pe marele Apostol al Domnului nostru Iisus Hristos".[22]

Sf. Luca aminteşte şi de urmările acestei cuvântări. S-ar putea deduce că activitatea Sf. Pavel în Atena nu a avut multe roade, aşa cum s-a întâmplat în alte părţi. Susţinătorii acestei afirmaţii au în vedere mai ales versetul din I *Corinteni* 2, 1. Însă în *Fapte* Sf. Luca aminteşte numai succesul Sf. Pavel, „iar cititorii iniţiali ai *Faptelor* efectiv nu aveau cum să

---

[20] ARTHUR DARBY NOCK, *Sfântul Pavel*, traducere din limba engleză: Cătălina Gaidău, Ed. Herald, Bucureşti, 2011, pp. 107-108. Compoziţia discursului Sf. Pavel se desfăşoară pe o schemă veche: convertirea de la idolatrie, credinţa în înviere, judecata/stăpânirea asupra lumii din partea Celui înviat (cf. *I Tesaliniceni* 1, 9-10; *I Corinteni* 8, 6). Astfel, concluzia hristologică este punctul culminant al unei kerigme către păgâni (*Introducere şi comentariu la Sfânta Scriptură*, Volumul VIII, pp. 646-647).

[21] „Acest discurs reprezintă apologia Evangheliei, pe care Pavel o face dinaintea intelectualilor greci" (CRAIG S. KEENER, *Comentariu cultural-istoric al Noului Testament*, traducere de: Silviu Tatu, Raluca Mirăuţă, Teofil Stanciu, Luca Creţan, Dorin Axente, Timeia Pop, Ed. Casa Cărţii, Oradea, 2020, p. 455).

[22] Patriarhul IUSTIN, *op. cit.*, pp. 335-336. „Construcţia doctrinală a cuvântării din Areopag, modul de argumentare şi terminologie filosofică nu dovedesc altceva decât că Apostolul Pavel era în stare să se măsoare cu reprezentanţii filosofiei greceşti din vremea sa. În acelaşi timp, ea constituie o mărturie de netăgăduit a puterii lui de adaptare la cerinţele intelectuale ale mediului în care propovăduia Evanghelia creştină" (IBIDEM, pp. 327-328).

dea pagina la cartea I *Corinteni*".[23] În urma activităţii din Atena, Dionisie şi Damaris s-au alăturat Sf. Pavel.

Dionisie a fost membru al Areopagului. Există mărturii care spun că a fost primul episcop al Atenei şi a fost martirizat în timpul împăratului Domiţian. Numele Damaris nu este cunoscut ca nume de femeie. Există însă numele Damalis, aşa fiind preluat termenul în unele manuscrise.[24] Au fost şi alţii care au crezut în Atena, Sf. Pavel amintind de casa lui Ştefanas, „pârga Ahaei".[25] Se poate ca acesta să fi fost convertit în agora sau chiar înainte de a ajunge Apostolul la Atena.

Plin de tristeţe, „după ce şi-a luat rămas bun şi a binecuvântat pe puţinii creştini care rămâneau acolo, Sfântul Pavel a părăsit, pentru totdeauna, Atena. Această cetate era prea puţin pregătită pentru a primi Evanghelia lui Hristos".[26] Pentru că misiunea sa nu a avut succesul aşteptat, Apostolul a plecat în Corint unde condiţiile erau mai bune. „Este mai uşor să-l converteşti pe Fiul Risipitor decât pe fratele sau pe unchiul său care este profesor".[27] Însă, la o analiză atentă a activităţii din Atena se poate spune că aceasta nu trebuie văzută ca o nereuşită a transmiterii mesajului evanghelic, ci mai degrabă ca un exemplu că învăţătura creştină a câştigat adepţi chiar şi printre păgâni. Acest lucru arată că mesajul Apostolului şi-a atins scopul chiar şi la nivelul intelectual înalt al măreţei cetăţi greceşti.[28] Cu toate că erau puţini la număr, creştinii erau prezenţi în Atena în urma predicii Sf. Pavel. Astfel, Biserica de aici îşi are începuturile în activitatea misionară a Apostolul neamurilor.[29]

---

[23] CRAIG S. KEENER, *op. cit.*, p. 459.

[24] Numele Damaris nu apare în literatura antică în afară de acest pasaj din *Fapte*. După unii comentatori ar putea fi tradus prin „soţie" (CLARE K. ROTHSCHILD, *op. cit.*, pp. 96-97).

[25] I *Corinteni* 16, 15. „În interiorul celor mai importante oraşe elenistice ale vremii, variind ca populaţie, cultură şi religii, creştinismul şi-a făcut adepţi din toate categoriile sociale. Uneori avem de a face cu familii întregi care îmbrăţişează credinţa, alteori cu personaje singulare" (Prep. Univ. MIHAI CIUREA, „Structura socială a comunităţilor pauline, un model sociologic actual", în vol.: *Mehedinţi, istorie, cultură şi spiritualitate*, Ed. Didahia, Severin, 2008, p. 27).

[26] Patriarhul IUSTIN, *op. cit.*, p. 300. „Pavel nu s-a mai întors niciodată la Atena. Mirajul atenian se destrămase, ca şi proiectul unei propovăduiri de tip filosofic. Hotărât lucru, Pavel era proroc, nu filosof, şi el şi-a redescoperit vocaţia la Corint" (MARIE-FRANÇOISE BASLEZ, *op. cit.*, p. 134).

[27] ARTHUR DARBY NOCK, *op. cit.*, p. 108.

[28] JOSHUA W. JIPP, „Paul's Areopagus Speech of Acts 17:16-34 as Both Critique and Propaganda", în: *Journal of Biblical Literature*, Vol. 131, No. 3 (2012), p. 588.

[29] „Cu toate că în momentul acela atenienii nu erau încă pregătiţi să primească până la capăt cuvintele Apostolului, nu a trecut mult timp şi iubitorii cei de filosofie s-au făcut iubitori de Hristos" (Pr. Dr. IONIŢĂ APOSTOLACHE, *Apologetica Bisericii primare*, Cu o prefaţă de IPS Dr. Irineu, Mitropolitul Olteniei, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2021, pp. 63-64).

Sf. Luca era în Macedonia în acele momente şi niciun alt tovarăş nu era lângă Sf. Pavel. Informaţiile despre evenimentele din Atena le-a aflat mai târziu, de la Apostol, de la Sf. Dionisie Areopagitul sau de la o altă persoană. Amănuntele nu sunt multe, ca în cazul altor cuvântări ale Sf. Pavel, însă era important pentru Sf. Luca să consemneze faptul că Sf. Pavel a ajuns la Atena, centrul culturii vechi şi al păgânismului. Aici a rostit celebra cuvântare în faţa celui mai înalt tribunal atenian. „Cuvântarea din Areopag, reproducând în linii generale predica creştină către păgâni, se încadrează în ansamblul de cuvântări religioase, pe care misionarii creştini le rosteau în oraşele păgâne. Făcând această constatare, originalitatea cuvântării Sfântului Pavel poate fi diminuată; cresc însă argumentele în favoarea autenticităţii ei. Privită, în linii generale, ea poate să nu mai fie unică; este însă a Apostolului Pavel. Şi faptul acesta are mai mare importanţă decât celălalt”.[30]

Actualitatea mesajului Sf. Apostol Pavel din Areopag

Mântuitorul nostru Iisus Hristos a apreciat purtarea celor ce nu erau evrei şi credinţa de care aceştia au dat dovadă: sutaşul roman[31] şi femeia cananeeancă,[32] iar în *Faptele Apostolilor* se relatează despre credinţa lui Corneliu.[33] Aceste mărturii scripturistice ale credinţei adevărate stau în legătură cu faptul că „în orice neam, cel ce se teme de El şi face dreptate este

[30] Patriarhul IUSTIN, *op. cit.*, p. 318. „În întregimea ei deci, cuvântarea poate fi înţeleasă de către un auditoriu grec, fără să aibă vreo cunoştinţă din Vechiul Testament. Demersul cuvântării însă se înscrie, de asemenea, şi în orizontul misiunii iudeo-creştine. Putem lua fiecare verset în parte şi putem găsi paralelisme considerabile în Vechiul Testament. Cuvântarea apărea, astfel, ca o expunere a monoteismului biblic în faţa neamurilor păgâne – a Dumnezeului Unic şi Proniator –, dar şi o critică adresată idolatriei acestora” (Lect. Dr. CONSTANTIN PREDA, *op. cit.*, p 249). „Abordarea apologetică a Sfântului Apostol în Areopag devine cu mult mai adâncă decât discursul anterior ţinut la Listra. Episodul biblic, magistral construit în duhul unei autentice mărturisiri creştine, devine elementul etalon şi, prin urmare, indispensabil în analiza interacţiunii dintre elenism şi creştinism. În situaţia dată nimeni altul nu putea construi o astfel de capodoperă apologetică decât Marele Pavel. Ceea ce omeneşte părea cu neputinţă de împlinit, devine concret prin lucrarea tainică a Duhului în «vasul său cel ales». Dintr-o dată, filosofia se dă la o parte pentru a face loc *Adevărului duhovnicesc*”. (Pr. Dr. IONIŢĂ APOSTOLACHE, *op. cit.*, p. 61). Cuvântarea Sf. Pavel din Atena poate să fi fost diferită în anumite puncte faţă de cele din alte cetăţi, deoarece şi Atena era o cetate aparte. „Ce n-am da acum să putem citi una din aceste conversaţii şi să aflăm dacă într-adevăr Pavel a izbutit să devină ceea ce el însuşi susţine: «un grec pentru greci»?” (ARTHUR DARBY NOCK, *op. cit.*, p. 104).

[31] *Matei* 8, 5-13.

[32] *Matei* 15, 21-28.

[33] *Fapte* 10, 1-48.

primit de El”,[34] Dumnezeu nelăsându-Se fără mărturie pe întreaga faţă a pământului.[35] Sfântul Apostol Pavel subliniază această idee în *Epistola către Romani*.[36] Pornind de la aceste idei care se referă la revelaţia naturală şi la crearea omului după chipul lui Dumnezeu, se poate afirma că „fiecare om de bună intenţie şi cu bunăvoinţă, care păstrează poruncile lui Hristos (precum: iubirea curată, smerenia, starea de iertare, slujirea dezinteresată), chiar şi dacă nu are privilegiul de a cunoaşte în mod direct misterul inexprimabil al tainei lui Hristos – am îndrăzni să spunem –, acceptă în mod tainic pe Hristos-Logosul, Care este prezent în poruncă. Întrucât Dumnezeu este iubire, orice expresie a iubirii constituie o conformare automată cu voia Sa şi cu poruncile Sale”.[37]

Un moment important în propovăduirea creştină către cei de alte religii şi ideologii este reprezentat de cuvântarea Sf. Apostol Pavel în Areopagul din Atena, „un minunat exemplu de folosire a premiselor revelaţiei naturale intuitive în scopul descoperirii adevărului ultim sau mai degrabă al înţelegerii celei mai adecvate a ceea ce este dat, dar, din pricina necunoaşterii, este greşit interpretat”.[38] În mijlocul învăţaţilor atenieni, Apostolul neamurilor urmează îndemnul Mântuitorului nostru Iisus Hristos: „Mergeţi în toată lumea şi propovăduiţi Evanghelia la toată făptura!”.[39]

În cuvântarea din Areopag, Sf. Pavel nu citează niciun text din *Sfânta Scriptură*, deoarece scrierile sfinte nu reprezentau o autoritate pentru locuitorii din Atena păgână. Prin acest discurs, Apostolul neamurilor „nu ne-a dat numai o mare lecţie de teologie în care a ştiut să integreze şi anumite intuiţii ale raţiunii (fără să raţionalizeze credinţa!), ci şi un stil de apropiere şi de «dialog» cu oameni de altă credinţă şi de alte culturi: nu trebuie să pretindem numai să învăţăm pe alţii, ci trebuie să fim disponibili şi de a accepta acele «*semina veritatis*» pe care persoanele şi popoarele le poartă totdeauna cu ele, chiar dacă uneori amestecate cu erori şi grosolănie”.[40] Prezenţa Sf. Pavel în agora şi în Areopag a devenit modelul felului în care orice creştin trebuie să intre în legătură cu oamenii de alte religii şi

[34] *Fapte* 10, 35.
[35] *Fapte* 14, 16-17.
[36] „Căci, când păgânii care nu au Lege, din fire fac ale Legii, aceştia, neavând Lege, îşi sunt loruşi lege, ceea ce arată fapta Legii scrisă în inimile lor, prin mărturia conştiinţei lor şi prin judecăţile lor, care îi învinovăţesc sau îi apără în ziua în care Dumnezeu va judeca, prin Iisus Hristos, după Evanghelia mea, cele ascunse ale oamenilor” (*Romani* 2, 14-16).
[37] †ANASTASIOS YANNOULATOS, Arhiepiscop al Tiranei şi a toată Albania, *Ortodoxia şi problemele lumii contemporane*, traducere de Drd. Gabriel Mândrilă, Pr. prof. dr. Constantin Coman, Ed. Bizantină, Bucureşti, 2003, p. 181.
[38] Pr. NICOLAE ACHIMESCU, *Religii în dialog*, Ed. Trinitas, Iaşi, 2006, p. 63.
[39] *Marcu* 16, 15.
[40] Lect. Dr. CONSTANTIN PREDA, *op. cit.*, p 263.

ideologii. Acesta este un exemplu paradigmatic al întâlnirii Bisericii cu orice formă de cultură, cuvântarea din Atena prezentând răspunsul evanghelic la căutările oamenilor. „În acest cadru al activităţii misionare şi al tentativei de dialog cu cultura şi experienţa religioasă a mediului elenistic, o importanţă aparte dobândeşte *tema despre Dumnezeu şi căutarea Sa, ca şi evaluarea căilor de urmat în această căutare pe care o face autorul*".[41] Exemplul şi felul în care Sf. Pavel îşi desfăşoară argumentaţia rămân punctele esenţiale ale atitudinii pe care fiecare creştin trebuie să o aibă faţă de cei de alte religii şi culturi.[42]

Discuţiile în jurul raportului dintre Evanghelie şi cultură[43] nu au apărut din experienţa creştinilor ortodocşi, ci îşi au punctul de plecare în cultura creştină occidentală. Problema raportului dintre Evanghelie şi cultură este un produs al mişcării misionare catolice şi protestante în teritorii precum Africa, Asia sau America Latină. În demersul lor, misionarii au considerat religia şi cultura lor superioare altor religii şi culturi, confundând astfel creştinismul cu diferite forme ale culturii occidentale. Nu de puţine ori acest lucru a condus la acţiuni de respingere a credinţei creştine din partea celor în mijlocul cărora era propovăduită Vestea cea Bună, din cauza faptului că Evanghelia era asimilată cu o cultură străină.[44]

Bisericile Ortodoxe, neavând acţiuni misionare de acest fel, nu au avut nici dilema raportului dintre Evanghelie şi cultură. O problemă care ridică semne de întrebare şi chiar discuţii aprinse este cea în jurul diasporei, realitate prezentă în ţările majoritar ortodoxe. Altă dificultate este legată de faptul că multe dintre Bisericile Ortodoxe sunt identificate cu o anumită cultură tradiţională în mijlocul căreia au apărut şi au crescut. Astfel au fost

---

[41] IBIDEM, p 239.

[42] Această atitudine este prezentată de Sf. Apostol şi în prima *Epistolă către Timotei*: „Vă îndemn deci, înainte de toate, să faceţi cereri, rugăciuni, mijlociri, mulţumiri pentru toţi oamenii, pentru împăraţi şi pentru toţi care sunt în înalte dregătorii, ca să petrecem viaţă paşnică şi liniştită întru toată cuvioşia şi bunacuviinţă, că acesta este lucru bun şi primit înaintea lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru, Care voieşte ca toţi oamenii să se mântuiască şi la cunoştinţa adevărului să vină. Căci unul este Dumnezeu, unul este şi Mijlocitorul între Dumnezeu şi oameni: Omul Iisus Hristos, Care S-a dat pe Sine preţ de răscumpărare pentru toţi, mărturia adusă la timpul său" (I *Timotei* 2, 1-6). Vezi în acest sens: ADRIAN BOLDIŞOR, *Importanţa şi actualitatea dialogului interreligios pentru lumea contemporană. Istorie, perspective, soluţii*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015, pp. 155-157.

[43] Vezi: Pr. dr. ADRIAN BOLDIŞOR, *Ortodoxia ieri, azi, mâine. Teme intercreştine şi interreligioase pentru secolul XXI*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2019, pp. 53-77.

[44] Fr. Dr. K.M. GEORGE KONDOTHRÀ, „Gospel and Culture – An Oriental Orthodox Perspective", în: *Orthodoxy and Cultures. Inter-Orthodox Consultation on Gospel and Cultures, Addis Ababa, Ethiopia 19-27 January 1996*, Edited by Ioan Sauca, WCC Geneva, 1996, p. 28.

dezbătute teme care au privit etnocentrismul şi naţionalismul.[45] În aceste discuţii, cultura a devenit un fel de „mamă" care înglobează şi apără toate componentele vieţii oamenilor. În faţa Bisericilor Ortodoxe se ridică şi problema întâlnirii cu o „cultură globală sau globalizantă" care se vrea universală, deşi urmele ei o arată cu rădăcini locale. Cultura globalizantă este mai mult legată de puterea politică şi economică decât de adevăratele realităţi culturale.[46]

Evanghelia şi cultura nu trebuie să fie percepute ca realităţi statice. Evanghelia Domnului nostru Iisus Hristos nu este un simplu text, ci este viaţa Fiului lui Dumnezeu întrupat Care a murit şi a înviat pentru mântuirea noastră. Este realitatea cuprinsă între Alfa şi Omega ca dar al lui Dumnezeu, experienţa mântuirii prin moartea şi Învierea Domnului Hristos. Pornind de aici, trebuie făcută o distincţie între experienţa mântuirii în Hristos şi proclamarea ei prin diferite mijloace culturale. Problemele apar atunci când această experienţă este văzută ca exclusiv de sorginte greacă sau romană, siriacă sau coptă. Nicio cultură particulară nu poate cuprinde întregul mister al mântuirii. Trebuie păstrată distincţia între experienţa lui Hristos într-o anumită cultură şi proclamarea ei până la marginile pământului. Numai împărtăşind experienţa unei anumite culturi cu cele specifice altor culturi se vor putea depăşi exclusivismul, aroganţa şi orice formă de agresiune. Întâlnirea cu o nouă cultură oferă creştinilor posibilitatea de a-şi mărturisi credinţa în acord cu noile aspecte, ca o expresie unică a credinţei prin care se îmbogăţeşte întreaga Biserică. În cadrul acestui proces nu este vorba de relativism, ci de dinamismul credinţei înţeleasă ca tradiţie trăită. Credinţa Bisericii, prin natura sa dinamică şi salvatoare, este o realitate vie care formează identitatea comunităţilor umane în orice circumstanţă istorică. Dacă credinţa este privită ca o expresie statică şi închisă a preaplinului divin, atunci nu este posibil niciun fel de dialog între Evanghelie şi cultură.

---

[45] „Dacă la baza existenţei Bisericii este Sfânta Treime, înseamnă că Biserica se poate organiza după principiul teritorial şi etnic. Este adevărat că Sfânta Liturghie reuneşte de fiecare dată pe credincioşii din fiecare loc unde ei locuiesc, fără să ţină seama de naţionalitatea şi originea lor etnică, lucru arătat şi de Sfântul Apostol Pavel care subliniază această realitate când zice: «*Nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este nici rob, nici liber; nu mai este parte bărbătească şi parte femeiască, pentru că voi toţi una sunteţi în Hristos Iisus*». Cele spuse de Sfântul Apostol Pavel arată că Biserica universală, ca Trup tainic al Domnului, depăşeşte identitatea etnică, fără să neglijeze naţiunea care trebuie sfinţită şi transfigurată în cadrul Bisericii, iar Biserica să fie definită prin ea şi de ea" († Dr. IRINEU POPA, Arhiepiscopul Craiovei şi Mitropolitul Olteniei, *Biserica în actualitate sau actualitatea Bisericii*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2018, p. 459). Vezi şi: Drd. DORU MARCU, „Despre limitele Bisericii, erezie şi schismă în gândirea teologică a Sfântului Ciprian al Cartaginei", în: *Mitropolia Olteniei*, nr. 5-8/2017, pp. 223-245.

[46] Fr. Dr. K.M. GEORGE KONDOTHRÀ, *op. cit.*, p. 31.

În împrejurările actuale, ortodocşii trebuie să ţină cont de raportul dintre Evanghelie şi cultura specifică fiecărui teritoriu în care este propovăduită Vestea cea Bună. „În primul rând, trebuie întreprinse eforturi în vederea identificării acelor elemente culturale care sunt compatibile cu Ortodoxia, pe care comunitatea creştină poate construi o relaţie de coexistenţă şi cooperare cu «ceilalţi», sau probabil biserica locală poate să devină privată şi introvertită, practicând credinţa sa în linişte şi să aprecieze faptul că are libertatea să facă chiar şi asta. În societăţile unde toate comunităţile culturale şi grupurile religioase sunt libere să coexiste în pace cu «ceilalţi», Ortodoxia poate să critice relativizarea adevărului pe care o asemenea structură socială pare să-l adopte, dar trebuie în final să recunoască că un stat cu un asemenea tip de structură asigură libertatea care este necesară Bisericii şi altor comunităţi religioase şi culturale să existe şi să-şi practice credinţele lor”.[47] Situaţia diferă în teritoriile în care cultura de provenienţă ortodoxă este pusă faţă în faţă cu transformările modernităţii şi pluralismului religios,[48] devenind astfel nostalgică faţă de timpurile trecute.

Ţinând cont de aceste aspecte specifice fiecărei zone geografice, culturale şi religioase în parte, „relaţia Evangheliei cu diversele culturi ale lumii nu este doar o chestiune pe care mişcarea misionară mondială a ridicat-o pentru toate Bisericile creştine; este, de asemenea, o problemă pastorală semnificativă aceea că Bisericile Ortodoxe trebuie să studieze cu grijă felul în care întâmpină provocările situaţiilor culturale noi, care au nevoie de vindecarea şi transformarea harului Evangheliei lui Dumnezeu”.[49] Astfel, propovăduirea învăţăturii Mântuitorului nostru Iisus Hristos către lumea necreştină trebuie să ţină cont de mai multe coordonate: creştinii, în relaţie cu adepţii altor religii, trebuie să manifeste o atitudine de pace şi iertare; trebuie să ţină cont şi de faptul că, în celelalte religii, se găsesc urme ale darurilor cu care Dumnezeu a binecuvântat pe toţi oamenii; în acest demers trebuie să se pornească de la chenoza Fiului lui Dumnezeu şi de la cuvintele Sale din *Sfânta Scriptură*, precum şi de la scrierile Sfinţilor Părinţi.

Pornind de la realitatea Întrupării Fiului lui Dumnezeu pentru toţi oamenii, se poate spune că nu este incompatibilitate între Divinitate şi umanitate, Dumnezeu fiind nu doar în cer, ci şi pe pământ. Moartea lui Dumnezeu pe cruce nu este un simplu eveniment, ci o transcendere a

---

[47] Fr. Dr. EMMANUEL CLAPSIS, *op. cit.*, pp. 6-7.

[48] Vezi despre rolul Ortodoxiei într-o lume pluralistă: Rev. Associated Professor ADRIAN BOLDIŞOR, PhD, „Orthodoxy, Pluralism, and Globalization”, în: *Orthodox Theology in Dialogue*, nr. 7/2021, pp. 94-113.

[49] Fr. Dr. EMMANUEL CLAPSIS, *op. cit.*, p. 7.

secularismului, evenimentul morţii fiind transformat într-un act sacramental. Întrupându-Se, Logosul divin a dat oamenilor puterea să depăşească evenimentele, având de la Dumnezeu puterea de a le transforma. Teologia Întrupării lui Dumnezeu pentru ca omul să devină „dumnezeu prin har" are implicaţii majore asupra raportului dintre Evanghelie şi cultură, dintre propovăduirea şi primirea Veştii celei Bune de toate neamurile pământului. Creştinii au o responsabilitate faţă de toţi oamenii, nu doar în problemele spirituale, ci pentru întreaga viaţă. Ei nu consideră că există ceva în creaţia lui Dumnezeu care să nu fie spiritual sau spiritualizat. Dumnezeu este Creatorul întregului Univers şi nimic nu poate fi catalogat drept secular. Nimic din „creaţia veche" nu poate fi lăsat în afara „celei noi".[50]

Aceasta nu înseamnă însă că există vreo formă culturală ce poate să cuprindă întregul mister al Întrupării. Culturile secularizate actuale, care au exclus prezenţa *logoi*-ilor din creaţie punând accent pe autonomia totală, sunt realităţi ale timpurilor moderne. Epoca în care trăim este asemănătoare celei greco-romane în care Sfinţii Apostoli şi Sfinţii Părinţi s-au întâlnit cu realităţile lumii păgâne. „Desigur, sarcina noastră este mult mai dificilă, pentru că lumea cu care ne confruntăm este o lume *post-creştină*: ea pretinde că ştie normele creştine şi le respinge deliberat. Creştinismul şi-a pierdut noutatea într-un mod tragic: miroase a trecut reacţionar. O simplă reîntoarcere la vechea liturghie, la vechea artă, la vechea muzică este atât insuficientă în sine, cât şi poate conduce în viitor la compromiterea noului, a naturii creative a credinţei creştine".[51] În acelaşi timp, de multe ori o simplă întoarcere la trecut poate fi mai folositoare decât crearea unor noi forme de adaptare la prezent. Noile realităţi în care trăim nu pot fi primite într-un mod necritic, ci trebuie adaptate la conţinutul Evangheliei pentru a prezenta mesajul creştin într-un mod care ţine cont de Sfânta Tradiţie a Bisericii. „Deci, creativitatea creştină autentică necesită efortul selecţiei, al discernământului, precum şi curajul de a accepta lucruri noi".[52] În transmiterea Evangheliei către oamenii ce trăiesc în teritorii cu realităţi culturale diferite, creştinul zilelor noastre trebuie să fie atât tradiţional, cât şi inovator, atât credincios, cât şi critic. „Tradiţia creştină autentică aminteşte şi păstrează trecutul, nu pentru că este trecut, ci pentru că este singura cale de a întâlni viitorul, de a ne pregăti pentru acesta".[53]

---

[50] JOHN MEYENDORFF, „Christ as Word: Gospel and Culture", în: *International Review of Mission*, 74 (1985), p. 256.
[51] IBIDEM, p. 256.
[52] IBIDEM, p. 256.
[53] IDEM, „Does Christian Tradition have a Future?", în: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 26/3 (1982), p. 141.

O caracteristică esenţială a Ortodoxiei este aceea că atunci când Evanghelia întâlneşte situaţii noi de viaţă în diferitele teritorii în care este propovăduită, se face apel la bogata Tradiţie a Bisericii. Totul se înfăptuieşte cu purtarea de grijă şi sub inspiraţia Duhului Sfânt Care menţine Biserica în adevăr şi unitate.[54] Pentru că Sfânta Tradiţie a Bisericii este un dar al Duhului Sfânt, teologii ortodocşi trebuie să se aplece cu atenţie asupra învăţăturii evanghelice înainte de a răspunde noilor situaţii de viaţă. Trebuie să preia exemplul Bisericii apostolice care şi-a extins misiunea la neamuri, transmiţând Evanghelia în imagini şi simboluri pe care cei ce urmau să intre în Biserică puteau să le înţeleagă. Acesta a fost „spiritul de dialog" al apologeţilor continuat de ceilalţi Părinţi ai Bisericii de-a lungul secolelor, ajungându-se la o inculturaţie a Evangheliei în diferite teritorii geografice. A fost o depăşire a unei concepţii statice, păstrând în acelaşi timp şi legătura cu trecutul. Sfânta Tradiţie este o modalitate de a proteja *Scriptura* împotriva „altei evanghelii", astfel că ortodocşii nu pot accepta o simplă analiză exegetică asupra Tradiţiei. Cultura nu poate fi văzută ca „o altă evanghelie" sau „mărturisire", ea trebuie să fie „convertită şi botezată" pentru a asuma Evanghelia adevărată. „Teologie contextuală (care nu poate fi considerată drept «sondaj de opinie») trebuie să se ocupe de sintaxa dintre Evanghelie şi cultură, asociindu-le într-un mod sacramental, nu într-un mod sincretist".[55] În aceste condiţii, ortodocşii trebuie să analizeze raportul dintre Evanghelie, Tradiţie şi cultură.

Nu se poate concepe o dezbatere despre raportul dintre Evanghelie şi cultură fără să se amintească de Sfinţi, cei care au putut discerne adevăratul sens al mesajului creştin. Un exemplu în istorie referitor la felul în care trebuie privit acest raport este oferit de misiunea Sfinţilor Chiril şi Metodie, cei care au prezentat *Biblia* şi *Liturghia* în limba slavonă. Atunci s-a iscat o controversă puternică în sensul în care clerul german, cel care se îngrijea de păstrarea autentică a credinţei la popoarele slave, afirma că *Scriptura* poate fi citită doar în limbile greacă şi latină, controversă ce a precedat perioada Reformei protestante. Astfel, cei doi Sfinţi au creat „Biserica slavonă", vehiculul prin care religia creştină a fost răspândită în lumea slavă. Deşi se vorbeşte despre metoda folosită de cei doi în transmiterea învăţăturii

[54] *Ioan* 16, 13-14.

[55] ION BRIA, „O nouă tipologie pentru sintaxa dintre Evanghelie şi Cultură: O Perspectivă Est-europeană", în: ION BRIA, *Studii de misiune şi ecumenism*, Editori şi coordonatori: Pavel Aurel şi Daniel Buda, traducere din engleză de Daniel Buda, Studiu introductiv: Pavel Aurel şi Daniel Buda, Ed. ASTRA Museum, Sibiu, 2013, p. 168. În stabilirea raportului dintre Evanghelie şi cultură trebuie să se pornească de la ideea că, pentru ortodocşi, această tipologie este a potrivirii realităţilor „într-un mod sacramental, nu într-un model sincretist" (IBIDEM).

ortodoxe, Sfinţii tesaloniceni s-au inspirat din tradiţia greacă în care au fost formaţi. Astfel, ei au crezut cu putere că învăţătura de credinţă „trebuie să devină încarnată (sau indigenizată) cu scopul de a produce fructe autentice ale cooperării umane dinamice cu Dumnezeu pentru construirea unei societăţi creştine şi a unei culturi creştine”.[56]

Atunci când propovăduiau Evanghelia la toată făptura, Sfinţii Apostoli şi urmaşii lor identificau prezenţa Duhului Sfânt şi semnele Împărăţiei lui Dumnezeu în culturile respective şi porneau de la aceste realităţi pentru a transmite Vestea cea Bună la toată făptura. De aceea Sfinţii Părinţi au definit cultura lumii drept „pedagog către Hristos”. Misionarii care au urmat primei perioade în care s-a răspândit Evanghelia căutau mai întâi semnele Împărăţiei lui Dumnezeu în culturile regiunilor în care ajungeau. Pornind de la aceste realităţi, ei propovăduiau şi ridicau Biserica lui Hristos pe o fundaţie deja existentă. „Mesajul Evangheliei vine ca o împlinire, iar nu ca o înlocuire radicală sau ca ceva adus într-un vacuum spiritual. Pentru acest motiv, teologia ortodoxă va insista că toţi oamenii – credincioşi şi necredincioşi, creştini şi oameni ai altor credinţe – sunt creaţi după chipul lui Dumnezeu şi împărtăşesc în grade diferite valorile Împărăţiei. Oricine trebuie să vadă în fiecare existenţă umană chipul lui Hristos şi, pornind de aici, fiecare este chemat să meargă şi să lucreze împreună cu toţi oamenii cu bunăvoinţă care îşi manifestă speranţa şi determinarea lor pentru promovarea dreptăţii şi a păcii ca semne ale Împărăţiei. Istoria misionară ortodoxă timpurie oferă multe astfel de exemple”.[57]

Pornind de la adevărul istoric după care toate culturile pot primi Evanghelia, se ajunge la ideea unei noi aprecieri a faptului că Evanghelia este comunicată şi primită diferit în fiecare cultură. Acesta este un semn al bogăţiei infinite a învăţăturii creştine. „Modul dialectic de întâlnire dintre Evanghelie şi cultură este un schimb în ambele sensuri: de la Evanghelie spre cultură şi de la cultură spre Evanghelie. În această întâlnire Biserica va recunoaşte prezenţa lui Dumnezeu prin Duhul Său în anumite aspecte ale unei culturi particulare şi cu siguranţă va considera alte aspecte ale aceleaşi culturi ca fiind incompatibile cu preceptele de bază ale Evangheliei”.[58]

---

[56] JOHN MEYENDORFF, „Christ as Word: Gospel and Culture”, p. 246.

[57] Fr. IOAN SAUCA, „The Pilgrimage of Justice and Peace. An Ecumenical Paradigm for Our Times: An Orthodox Viewpoint”, în: *The Ecumenical Review*, Vol. 66, Noumber 2, 2014, p. 176. „Şi Care, în veacurile trecute, a lăsat ca toate neamurile să meargă în căile lor, deşi El nu S-a lăsat pe Sine nemărturisit, făcându-vă bine, dându-vă din cer ploi şi timpuri roditoare, umplând de hrană şi de bucurie inimile voastre” (*Fapte* 14, 16-17).

[58] Fr. Dr. EMMANUEL CLAPSIS, *op. cit.*, p. 17.

Vestea cea Bună lucrează asupra oricărei culturi prin viziunea sa despre Împărăţia lui Dumnezeu care vine, îndemnând cultura respectivă să se elibereze de forţele răului şi de moarte, prin puterea Duhului Sfânt. Pe de altă parte, cultura, în întâlnirea cu Evanghelia, îşi poate recunoaşte propriile speranţe şi viziuni privind viaţa şi astfel poate accepta Evanghelia ca un dar ce o transformă. De asemenea, îşi poate descoperi propriile rădăcini ale credinţei creştine. În acest fel se pot redescoperi rădăcinile adânci ale omului în general şi ale fiecărei persoane în parte. Există însă şi pericolul ca în urma întâlnirii dintre Evanghelie şi cultură să se ajungă la un mixaj în sensul în care s-ar renunţa la credinţa creştină în favoarea unei anumite forme culturale, un fel de sincretism al timpurilor noastre.

Trebuie totuşi să se facă o distincţie între inculturaţie şi sincretism. Sfinţii Părinţi au ocolit pericolul sincretismului religios în demersul lor de a propovădui credinţa creştină. Aceasta s-a întâmplat sub ocrotirea Duhului Sfânt. Sincretismul apare atunci când în învăţătura de credinţă apostolică sunt introduse elemente străine de învăţătura creştină. Dacă sincretismul poate şi trebuie să fie ocolit în procesul de propovăduire a învăţăturii creştine, inculturaţia este inevitabilă. Ea se referă la sădirea Evangheliei pe pământul unei culturi pentru a creşte la maturitate sub ocrotirea Duhului Sfânt, în vederea răspândirii Veştii celei Bune până la marginile pământului. Prezenţa lui Dumnezeu în fiecare cultură, fie că este vorba de cele antice sau moderne, implică ideea că misionarii creştini nu aduc pe Dumnezeu nimănui prin activitatea lor din moment ce Dumnezeu este prezent peste tot. Dar o renunţare la adevărul că Mântuitorul Iisus Hristos a adus revelaţia supremă ar fi o renunţare la unicitatea creştinismului şi ar reduce credinţa creştină la o formă culturală ca oricare alta sau la un simplu sistem religios de valori. Recunoaşterea faptului că şi în alte culturi şi religii sunt urme ale prezenţei lui Dumnezeu nu reprezintă o renunţare la unicitatea mesajului creştin şi la faptul că Domnul Iisus Hristos este „Calea, Adevărul şi Viaţa”.[59] Prin urmare, dacă trebuie să se traseze un raport strict, Evanghelia are mereu prioritate în faţa oricărei culturi mai vechi sau mai noi. Altfel există pericolul ca Evanghelia să se transforme în mai multe „evanghelii”, câte una pentru fiecare cultură în parte, devenind mai mult o aspiraţie, iar nu mesajul dragostei lui Dumnezeu către toţi oamenii. De aceea este necesar să se fixeze criteriile inculturaţiei, adică ale urmărilor ce decurg din întâlnirea dintre Evanghelie şi culturile lumii. În aceste condiţii, orice expresie culturală a credinţei creştine trebuie să rămână unită cu celelalte expresii, conducând la o solidaritate în credinţă. Învăţătura evanghelică este

[59] *Ioan* 14, 6.

transistorică şi transculturală. Aceasta înseamnă că felul în care creştinismul a fost înţeles şi transmis în Biserica primară continuă să fie relevant şi să aibă semnificaţie existenţială pentru toţi oamenii, indiferent de contextele istorice în care trăiesc, îndată ce credinţa a ajuns la momentul inculturaţiei. O nouă expresie contextuală a Evangheliei trebuie să aibă aceeaşi orientare ca şi Tradiţia apostolică şi patristică. Ca act al Duhului Sfânt, o astfel de teologie îi determină pe oameni să simtă din ce în ce mai mult întâlnirea cu Dumnezeu. O teologie contextualizată devine o expresie autentică a Evangheliei atunci când este legată de viaţa doctrinară şi liturgică a Bisericii. Astfel se face legătura cu „cerul nou şi pământul nou”[60] promise de Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat.

Abstract: ***The Discourse of St. Apostle Paul in the Areopagus in Athens – a Model of Interreligious Dialogue***

St. Paul’s presence in Athens is part of the second missionary journey of the Apostle to the Gentiles. At that early time in the spread of Christianity, Athens no longer had the glory of its past, but remained in the collective mind as a very important city, especially from a cultural point of view. The city was full of idols, a finding that St. Paul had made since his arrival. The Apostle had two places of missionary activity: the synagogue, where he preached to the Jews and proselytes, and the public square or agora, where he preached to the pagans he met. The Areopagus remained outside his intentions. The Areopagus was located at the foot of the Acropolis, being the name of a rocky hill where the Temple of Ares was located. St. Paul was brought before the Areopagus to account for having preached foreign gods, the key word of the episode being “foreigners.” Under these circumstances, those in the Areopagus were in positions of superiority. The main element that particularly aroused the astonishment of the Athenians was the statement that Jesus Christ was crucified by the Jews and then rose from the dead. Hence the command that the Apostle make an exposition of the doctrine. Starting from the historical truth that all cultures can receive the Gospel, one arrives at the idea of a new appreciation of the fact that the Gospel is communicated and received differently in each culture. This is a sign of the infinite richness of Christian teaching.

---

[60] *Apocalipsa* 21, 1.

Bibliografie

Biblia sau Sfânta Scriptură, Ed. IBMBOR, București, 2023.

ACHIMESCU, Pr. Nicolae, *Religii în dialog*, Ed. Trinitas, Iași, 2006.

APOSTOLACHE, Pr. Dr. Ioniţă, *Apologetica Bisericii primare*, Cu o prefaţă de IPS Dr. Irineu, Mitropolitul Olteniei, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2021.

BASLEZ, Marie-Françoise, *Sfântul Pavel*, Traducere de Anca-Maria Christodorescu, Ed. Compania, București, 2001.

BOLDIȘOR, Adrian, *Importanța și actualitatea dialogului interreligios pentru lumea contemporană. Istorie*, *perspective*, *soluții*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015.

BOLDIȘOR, Adrian, *Istoria religiilor. Religiile antice*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015.

BOLDIȘOR, Pr. dr. Adrian, *Ortodoxia ieri, azi, mâine. Teme intercreștine și interreligioase pentru secolul XXI*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2019.

BOLDIȘOR, Rev. Associated Professor Adrian, PhD, „Orthodoxy, Pluralism, and Globalization”, în: *Orthodox Theology in Dialogue*, nr. 7/2021, pp. 94-113.

BRIA, Ion, „O nouă tipologie pentru sintaxa dintre Evanghelie şi Cultură: O Perspectivă Est-europeană”, în: Ion Bria, *Studii de misiune şi ecumenism*, Editori şi coordonatori: Pavel Aurel şi Daniel Buda, Traducere din engleză de Daniel Buda, Studiu introductiv: Pavel Aurel şi Daniel Buda, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2013, pp. 167-179.

CIUREA, Prep. Univ. Mihai, „Structura socială a comunităților pauline, un model sociologic actual”, în vol.: *Mehedinți, istorie, cultură și spiritualitate*, Ed. Didahia, Severin, 2008, pp. 26-40.

CLAPSIS, Fr. Dr. Emmanuel, „Gospel and Cultures – an Eastern Orthodox Perspective”, în: *Orthodoxy and Cultures. Inter-Orthodox Consultation on Gospel and Cultures*, Addis Ababa, Ethiopia 19-27 January 1996, Edited by Ioan Sauca, WCC, Geneva, 1996, pp. 6-25.

Introducere și comentariu la Sfânta Scritură, Volumul VIII, Coordonatori ai ediției engleze: Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, Traducere și prelucrare pentru limba română: P. Dumitru Groșan, Ed. Galaxia Gutenberg, București, 2007.

IUSTIN, Patriarhul, *Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena*, Ed. Anastasia, București, 2003.

JIPP, Joshua W., „Paul’s Areopagus Speech of Acts 17:16-34 as Both Critique and Propaganda”, în: *Journal of Biblical Literature*, Vol. 131, No. 3 (2012), pp. 567-588.

KEENER, Craig S., *Comentariu cultural-istoric al Noului Testament*, Traducere de: Silviu Tatu, Raluca Mirăuță, Teofil Stanciu, Luca Crețan, Dorin Axente, Timeia Pop, Ed. Casa Cărții, Oradea, 2020.

KONDOTHRÀ, Fr. Dr. K.M. George, „Gospel and Culture – An Oriental Orthodox Perspective”, în: *Orthodoxy and Cultures. Inter-Orthodox Consultation on Gospel and Cultures, Addis Ababa, Ethiopia 19-27 January 1996*, Edited by Ioan Sauca, WCC Geneva, 1996, pp. 26-33.

MARCU, Drd. Doru, „Despre limitele Bisericii, erezie şi schismă în gândirea teologică a Sfântului Ciprian al Cartaginei”, în: *Mitropolia Olteniei*, nr. 5-8/2017, pp. 223-245.

MEYENDORFF, John, „Does Christian Tradition have a Future?”, în: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 26/3 (1982), pp. 139-154.

MEYENDORFF, John, „Christ as Word: Gospel and Culture”, în: *International Review of Mission*, 74 (1985), pp. 246-257.

NOCK, Arthur Darby, *Sfântul Pavel*, Traducere din limba engleză: Cătălina Gaidău, Ed. Herald, București, 2011.

POPA, †Dr. Irineu, Arhiepiscopul Craiovei şi Mitropolitul Olteniei, *Biserica în actualitate sau actualitatea Bisericii*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2018.

PREDA, Lect. Dr. Constantin, *Propovăduirea apostolică. Structuri retorice în Faptele Apostolilor*, Ed. IBMBOR, București, 2005.

ROTHSCHILD, Clare K., *Paul in Athens. The Popular Religious Context of Acts 17*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2014.

SAUCA, Fr. Ioan, „The Pilgrimage of Justice and Peace. An Ecumenical Paradigm for Our Times: An Orthodox Viewpoint”, în: *The Ecumenical Review*, Vol. 66, Noumber 2, 2014, pp. 168-176.

YANNOULATOS, †Anastasios, Arhiepiscop al Tiranei și a toată Albania, *Ortodoxia şi problemele lumii contemporane*, Traducere de Drd. Gabriel Mândrilă, Pr. prof. dr. Constantin Coman, Ed. Bizantină, Bucureşti, 2003.